

Neuvostoloikkarin ja helsinkiläisen leskirouvan kohtaaminen

Eero Lahelma

Neuvostoliiton Helsingin suurlähetystössä diplomaattina ja kauppa-attaseana 1920–30-lukujen vaihteessa toiminut armenialaistaustainen Suren Erzinkjan on korkea-arvoisin koskaan Suomeen loikannut neuvostovirkailija. Tutkimuksessaan *Neuvostodiplomaatin loikkaus Helsingissä 1930* (2007) Kimmo Rentola taustoittaa ja raportoi loikkarin tarinan, joka oli jäänyt tutkijoilta katveeseen, ja tuli nyt ensi kertaa laajempaan tietoisuuteen. Rentola (2007, 45) mainitsee myös töölöläisen leskirouvan, joka kohtasi loikkarin, muttei käsittele kohtaamista laajemmin.

Rentolan tutkimus loikkarista ja leskirouvan osoittautuminen isoäitini pikkuserkuksi herättivät kiinnostukseni selvittää tarkemmin näiden kahden kohtaamista. Sukulaisilta sain käyttööni uutta ja julkaisematonta aineistoa, kuten muistiinpanoja, kirjeitä ja suullista perimätietoa, joka avaa loikkarin ja leskirouvan yhteistä tarinaa. Yhdistän oman selvitykseni Rentolan suomalaisiin ja venäläisiin alkuperäislähteisiin sekä Kansallisarkiston, Suojelupoliisin ja ulkoministeriön arkistotietoihin loikkauksesta. Loikkarin ja leskirouvan tarina asettuu näin laajempaan historialliseen ja yhteiskunnalliseen yhteyteensä. Olen koonnut tietoja myös Kansallisarkiston Etsivän keskuspoliisin-Valtiollisen poliisin Suren Erzinkjanin henkilömapiesta (EK-Valpo hm 11035). Kirjallisen aineiston ohella käytettävissäni on ollut loikkarin myöhemmistä elämänvaiheista kertova ruotsalais-suomalainen dokumenttielokuva (Holmquist ja Khardalian 1997).

Tarinan loikkari on neuvostodiplomaatti Suren Erzinkjan, joka lähetettiin kauppa-attaseaksi Helsinkiin 1928, menetti asemansa ja jäi Suomeen 1930. Tarinan leskirouva on sukulaiseni Saima Säilä, Helsingin Töölössä asunut kauppias ja kahden lapsen yksinhuoltaja. Sattuma johti Surenin ja Saiman – kuten heitä kutsun – kohtaamiseen Helsingissä 1936, jolloin heidän yhteinen tarinansa käynnistyy.

Valotan kirjoituksessani neuvostodiplomaatin ajautumista poliittiseksi pakolaiseksi, joka kohtaa helsinkiläisen leskirouvan toisen maailmansodan lähestyessä ja käynnistyessä syksyllä

1939. Surenin ja Saiman kohtaamisesta syntyy inhimillinen tarina, jolla on alkunsa ja loppunsa. Samalla avautuu kurkistusaukko maailmansotien välisen Suomen sisä- ja ulkopoliittikkaan, Neuvostoliiton johtaviin poliittisiin toimijoihin, Suomen ja Neuvostoliiton välisiin suhteisiin sekä Suomen yhteiskunnalliseen ja poliittiseen asenneilmastoon, kuten valtiollisen poliisin toimintaan ja pakolaiseksi joutuvan neuvostoloikkarin asemaan ja kohteluun.

Neuvostodiplomaatin tie poliittiseksi pakolaiseksi

Suren Erzinkjanin (1881–1963) armenialaiseen sukutaustaan kuului tilanomistajia ja gregorianisen kirkon hengenmiehiä. Käytyään hengellisen seminaarin Tifisissä hänet lähetettiin opiskelemaan Sorbonneen ja Geneven yliopistoon. Jälkimmäisessä hän eteni oikeustieteen *Privatdozentiksi*, joka vastaa lähinnä suomalaista dosenttia. Opiskellessaan Suren radikalisoitui ja tutustui Leniniin Genevessä vuonna 1902. Bolševikkeihin hän liittyi vuonna 1918 ja kuului sittemmin Neuvostoliiton Kommunistisen Puolueen NKP:n vaikutusvaltaiseen kaukasialaisryhmään, jonka nimekkäimpiä jäseniä olivat Josif Stalin ja ulkomaankauppa-ministeri Anastas Mikojan. Suren tunsu Stalinin ja oli Mikojanin suojatti (Rentola 2007, 7; EK-Valpo hm 11035).

Suren saapui Neuvostoliiton Helsingin suurlähetystöön kauppa-attaseaksi huhtikuussa 1928. Seuraavan vuoden syksyllä Bulevardin lähetystössä kävi kova kuhina. Neuvostoliiton sisäiset valtataistelut jatkuivat ja ulottuivat myös Helsingin suurlähetystöön. Kauppa-attasean huomattiin pelaavan omaan pussiinsa. Hän oli ohittanut suurlähettiläs Maiskin, entisen menševikin, käyttämällä omia suoria yhteyksiä Moskovan puoluejohtoon tarkoituksenaan syrjäyttää Hella Wuolijoki Neuvostoliiton ja Suomen välisistä puukaupoista (Rentola 2007, 14). Kauppa-attasea ajautui yhä kiihkeämpiin poliittisiin ristiriitoihin.

Kiihkeää oli myös kauppa-attasean yksityiselämä. Häntä elähdytti paitsi vallankumouksen myös vapaan rakkauden aate, joka sai hetkeksi jalansijaa nuorena neuvostovaltiossa. Loikkaus jätti rajan taakse kolme entistä vaimoa, neljä lasta ja oletettavasti koko joukon vanhoja naisystäviä. Eikä aikaakaan kun hänen ja tunnetun suomalaisnaisen, oopperalaulaja Arvida Eerolan (1893–1974) välille puhkesi rakkaussuhde. Suhdetta seurasivat myös Bulevardin suurlähetystö ja salainen poliisi sekä Suomen Etsivä keskuspoliisi (EK). Neuvostotiedustelu selvitti, että ”kerrassaan kaunis ja efektiivinen” laulajatar vietti iltapäiviään kauppa-attasean virkahuoneessa. Tämä oli kapitalistisessa maassa työskentelevälle diplomaatille täysin sopimatonta käytöstä. EK taas sai selville, että kauppa-attasea viipyi pikkutunneille saakka laulajattaren asunnossa. Eerola tosin vakuutti, että tapaamiset olivat puhtaasti kaupallista laatua (Rentola 2007, 13–14). Tieto suhteesta levisi julkisuuteen ja pääkaupungin bulevardidilehdistö herkutteli sen käänteillä (esim. Uusi Suomi 28.11.1930).

Nimetön ilmianto – tosin virkatyönä lähetystössä tehty – käynnisti kauppa-attasean lähtölaskennan. Hänet kutsuttiin Moskovaan ”uutta nimitystä varten” (Rentola 2007, 19). Hän haistoi palaneen käryä eikä noudattanut kutsua. Tuomio kuitenkin tuli puolue-etiikan vastaisista rikkomuksista ja oleskelusta luokkavihollisen luona. Suhteet korkeimpaan neuvostojohdosta eivät Surenia pelastaneet, vaan hän menetti puolueyhteytensä, virkansa ja diplomaattiasemansa. Helsingiläislehdille lähettämässään kirjeessä hän puolustautui ”urkintaa” ja ”ilmiantoja” vastaan, mutta lisäsi että ”minä päätin olla palaamatta takaisin” (Ersinkian 1930). Kesäkuun 10. päivään 1930 ajoittuva loikkaaminen Suomeen – kuten hän myöhemmin muisteli – ”tuotti syvää tuskaa ja kidutusta minulle, mutta oli silti ainoa tapa välttää joutumasta marttyyriksi” (Bakhchinyan 2006).

Pian loikkauksen jälkeen Suren ja Arvida Eerola ajautuivat myös talousskandaaleihin ja koko valtakunnan lehdistön silmätikuksi (esim. Helsingin Sanomat 12.12.1930; Uusi Suomi 12.12.1930). Molemmat istuivat neljän kuukauden vankilatuomion avunannosta ja yllytyksestä vekselipetokseen, ja heidän suhteensa lakastui. Vapauduttuaan keväällä 1932 Suren oli rahaton ja vailla asuntoa.

Hän oli kääntynyt kriittiseksi Neuvostoliittoa kohtaan, mutta hänellä oli sisäpiirin tietoa maan johdosta, lähetystön salaisesta toiminnasta ja vakoilusta. Lapuan liikkeen aktivistit näkivät tässä mahdollisuutensa ja lypsivät häneltä tietoja hetken aikaa. Myrskyisän vuoden 1930 loppupuolella Suren laati lapualaisten suojissa kirjasen *Kahden vuoden työskentely Suomessa*, joka hämmensi paitsi sisäpolitiikkaa, myös Suomen ja Neuvostoliiton suhteita. Kirjanen jäi julkaisematta, mutta liike hyödynsi sitä toiminnassaan.

Suren pyrki nyt piilottautumaan julkisuudelta ja median mielenkiinto häneen laantui. Hän keskittyi kirjalliseen työskentelyyn ja julkaisi salanimellä H Lorelli teoksen *Kamo: tsaarinvallan vihollinen* (1934). Kirjan päähenkilö Kamo eli Simon Ter-Petrosjan tunnetaan pankkiryöstöistään, joilla hän rahoitti bolševikkien toimintaa. Kirja sai runsaasti myönteistä huomiota lehdistössä ja se kohensi Surenin kehoja taloutta. Entisen bolševikin tukijat olivat kuitenkin harvassa eikä hän tuntenut oloaan lainkaan turvalliseksi. Pyrkimys asettua Helsinkiin asumaan tuotti vaikeuksia.

Leskirouvan vuokralaiseksi ja yhteistyökumppaniksi

Äitini Helvi Lahelma (1920–2015) muisteli viimeisinä elinvuosinaan oman äitinsä pikkuserkkua Saima Säilää (os. Westerlund, 1890–1974). Saima ja isoäitini pitivät 1930-luvulla Malminrinteessä yhteistä vaatekauppaa, *Trikoo-Aitta Seija*, jossa äitini tapasi koulutyttonä viettää iltapäiviään. Saima oli leskeytynyt jo 36-vuotiaana ja asui poikansa ja tyttärensä kanssa Töölössä. Lapset olivat aikuistumassa ja siirtymässä asumaan muualle. Saima etsi syyskuussa 1936 *Uuden Suomen* ilmoituksella vuokralaista omistamaansa asuntoon Meilahdenkatu 12 D 48 (nyk. Eino Leinin katu). Vuokralaiseksi hän otti itseään kymmenen vuotta vanhemman 55-vuotiaan ulkomaalaistaustaisen miehen. Pian mies alkoi vierailta tiiviisti vaatekaupassa tapaamassa Saimaa. Äitini muistiin oli tallentunut tämä naisten vaatekaupan epätavallinen vieras, jonka henkilöys paljastui Suren Erzinkjaniksi, Rentolan esiin nostamaksi neuvostoloikkariksi.

Surenin elämäntilanne koheni vihdoin, kun hän asettui Saimalta vuokraamaansa asuntoon, jossa seuraavat seitsemän vuotta kuluivat hiljaiselossa. Vieraita hänellä ei käynyt eikä puheluja tullut. Hän teki pikkuosastojaan lähikaupoissa ja aterioi Töölön ravintoloissa. Hän kävi ostamassa sanomalehtiä Rautatieasemalta, mistä matka jatkui usein Malminrinteen vaatekauppaan ja sieltä Saiman kanssa kävellen kotiin Töölöön.

Yksityiskohdat Surenin ja Saiman suhteesta ovat niukkoja, mutta kaikesta päätellen se syveni. Vuokrasuhteena alkanut kohtaaminen johti pian kirjalliseen yhteistyöhön. Suren oli kirjoittajana tuottelias. Häneltä syntyi useita kirjoja sekä artikkeleita *Helsingin Sanomiin*, *Uuteen Suomeen* ja *Hufvudstadsbladetiin* ja lisäksi ruotsalaisiin ja ranskalaisiin lehtiin. Lehtikirjoitukset käsittelivät muun muassa Neuvostoliiton oloja, Sergei Kirovin murhaa vuonna 1934 ja Helsingin pommituksia talvisodan käynnistyttyä. Saima toimitti kirjoituksia ruotsiksi ja hoiti yhteyksiä lehtiin ja kustantajiin.

Saima ei tehnyt Surenille vain satunnaisia pikkupalveluksia, vaan heidän välilleen syntyi tiivis yhteistyösuhde. Hän oli sihteeri, toimittaja, kääntäjä ja tulkki, mutta myös taloudellinen

tukija ja apuhenkilö käytännön asioinnissa viranomaisten kanssa. Kaikesta päätellen myös keskustelukumppani.

Töölön aikana valmistui Surenin pääteos, Stalinin elämäkerta *La vie de Staline* (Stalinin elämä) salanimellä Imam Raguza. Sen julkaisi tunnettu Fayard-kustantamo Ranskassa vuonna 1938. Valtaisan Stalin-kirjallisuuden joukossa yhdeksään painokseen yltänyt kirja on säilyttänyt paikkansa. Jatkosodan alettua WSOY julkaisi kirjan suomeksi nimellä *Moskovan hirmuvaltias*, josta otettiin meilläkin kolme painosta. Toisen painoksen Suren omisti Saimalle seuraavin sanoin: ”Syvästi kiittollisena omistan tämän teoksen S-H SÄILÄ-WESTERLUNDILLE, jonka apu on tehnyt minulle mahdolliseksi sen kirjoittamisen. I.R.” (Raguza 1941, 320). Surenin Saimalle antama kirjan kappale on säilynyt sukulaisilla. Painetun omistuksen viereen Suren kirjoitti käsin kiitoksensa: ”Ei mikään omistuslause voi selittää sitä syvällistä kiittollisuuttani teille, jonka säilytän kaikkialla ja aina kuolemaani saakka. Imam Raguza 11/IX.1941.” Venäläisen tapakulttuurin teittelymuoto ei peitä alleen suhteen läheisyyttä.

Surenin syvemmistä tuntemuksista kertoo edelleen se, että hänen kynästään lähti myös Saimasta kertova näytelmäteksti. Se ei ole tallella, mutta siitä on säilynyt intiimi muistikuva Saiman kirjeessä Valpolle (EK-Valpo hm 11035): ”Hra E. näytti minulle kirjoittamansa näytelmäkappaleen, jossa päähenkilönä oli leskiäiti ja siinä oli piirustus keittiöstämme sekä kaupastani Malminrinteellä. Sanoi kirjoittavansa minusta...”. Samassa kirjeessä Saima puolestaan kuvasi tunteikkaasti Surenin luonteenlaatua (EK-Valpo hm 11035): ”Herra Erzinkian on tulinen, joskus äksy ja jonkun verran hermostunut, joka ei ole ihme, mutta pohjaltaan äärettömän hyvä, vaatimaton, rehellinen ja helläsydäminen.”

Loikkarin ja leskirouvan suhteen kuihtuminen

Loikkauksen jälkeisenä aikana viranomaiset ja EK-Valpo seurasivat tarkoin Surenin liikkeitä, vainosivatkin. Oleskeluluvan kanssa oli jatkuvia vaikeuksia, ja hallitus uhkasi häntä jopa luovuttamisella Neuvostoliittoon. Kerran viranomaiset jo saivat hänet laivaan ja Danzigiin, mutta saksalaiset eivät myöntäneet hänelle viisumia. Myös neuvostoagentit olivat hänen kintereillään, jolloin hän panttasi palttoonsa ja pakeni saman tien takaisin Helsinkiin (Rentola 2007, 43).

Syksyllä 1939 Suren osasi päätellä, että sota syttyy. Aikaisemmat yritykset paeta Ruotsiin ja Ranskaan olivat kilpistyneet alkuunsa, mikä piti miehen levottomana. Hänen asemansa ei ollut kadehdittava. Valtiollisen poliisin Nansen-osastolle 30.12.1939 lähettämässään 8-sivuisessa kirjeessä (EK-Valpo hm 11035) Saima moitti viranomaisia Surenin kohtelusta ja torjui epäilyt, että tämä olisi vakoilija ja poliittinen juonittelija:

Vakooja hän ei voi olla missään tapauksessa, sillä meidän olisi täytyntä jotain huomata ja olisi kait hänellä silloin rahaa (...) Jos herra Erzinkian tyhjänilkeyden takia on joutunut ikävyyksiin, niin olkaa hyvä ja auttakaa häntä. Onhan Suomi sivistynyt maa, jossa kohdellaan ihmisiä oikeuden mukaisesti, eikä kuten itäisessä naapurimaassamme ja onhan hra E. vanha, sivistynyt henkilö.

Talvisodan syyttyä Saima tuki Surenia rahallisesti (EK-Valpo hm 11035): ”kun hra E. on ollut taloudellisissa vaikeuksissa, niin olen häntä auttanut... kun hra E lähti Tornioon annoin hänelle 3000.-... kun hra E. lähti Helsinkiin hommaamaan viisumeita niin annoin hänelle

2000.-, joten raha mitä hänellä on, on kaikki minulta saatua”. Saiman antama 5000 markkaa ei ollut aivan pikkusumma, se vastaa noin 1800 euroa nykyrahassa.

Talvisodan ensimmäisen päivän pommituksissa Suren sai Malminrinteellä ruhjeen päähänsä. Vielä samana päivänä hän läksi Saiman kanssa kohti Torniota. Rajan yli Ruotsiin häntä ei tälläkään kertaa päästetty, vaan matka päättyi Oulaisiin Saiman sukulaisten hoteisiin. Suren otti yhteyttä eri maiden suurlähetystöihin päästäkseen pois maasta. Hän lähestyi kirjeitse myös presidentti Rytiä ja tarjosi propagandasuunnitelmiaan Mannerheimille, mutta vailla menestystä.

Jatkosodan käynnistyttyä Suren kirjoitti kaksi propagandahenkistä teosta, jotka julkaistiin ilman merkintää kustantajasta. *Iivana mushikka ja kunnan neuvostolehmä* (1941) kuvasi satiirin keinoin neuvostokolhoosien ankeita oloja ja kulakeiksi nimettyjen kovia kohtaloita. *Sovetismin luhistuminen Suur-Saksan iskuista* (1941) taas myötäili Saksan suurvaltopoliittisia näkemyksiä. Siinä oli jopa antisemitistisiä sävyjä. Rotuennakkoluuloista sai Suren itsekin osansa, sillä Valpon etsivän raportissa (EK-Valpo hm 11035) hänen sanottiin olevan ”itämaalainen, joka antaa mielikuvitukselle liiaksi valtaa”.

Sodan jatkuessa Suren lipesi kaidalta polulta pääkaupungin ilta- ja yöelämään. Kesällä 1943 Valpon etsivä oli saanut selville (EK-Valpo hm 11035), että Suren on

luisunut yhä alemmalle elintasolle, hän esiintyy nykyisin vallan ränstyneessä asussa ... samalla hän on joutunut uusiin tuttavuus- ja seurustelusuhteisiin jonkun epämääräisen juutalais- tai ylipäänsä itämaistyypin rotevan n. 40-vuotiaan tumman naishenkilön kanssa.

Samoihin aikoihin Saiman ja Surenin välit olivat viilentyneet, mutta emme tiedä, oliko Surenin alamäki syy vai seuraus. Vuokrasuhde katkesi ja hänet poistettiin Töölön talonkirjoista vuonna 1942. Emme myöskään tiedä, oliko Surenin ja Saiman välillä yhteyksiä enää tämän jälkeen. Saima piti vaatekauppaansa niin pitkään kuin hänen terveytensä kesti. Hän kuoli 83-vuotiaana vuonna 1974.

Loikkarin pako ja uusi elämä Ruotsissa

Neuvostoliiton suurhyökkäys kesäkuussa 1944 ja miehityksen uhka tekivät poliittisen pakolaisen asemasta äärimmäisen tukalan. Suren pyrki pois maasta yhä ponnekkaammin. Aselevon alkaessa 4.9.1944 hän oli vielä Suomessa, mutta onnistui lopulta pakenemaan Ruotsiin salateitse.

Hänen elämänsä sai uuden käänteen. Vanha charmi oli tallella, eivätkä olemus ja asukaan olleet enää ”ränstyneitä”. Surenia nimittäin seurasi Ruotsiin hänen uusi naisseuralaisensa, häntä 32 vuotta nuorempi Göta Fjäll (1913–2002). Göta oli helsinkiläinen postivirkailija, joka oli opiskellut yliopistossa sosiologiaa ja kieliä. Pariskunta oli tutustunut Surenin asioidessa postissa. He kihloutuivat Helsingissä, solmivat avioliiton Ruotsissa 1945 ja asettuivat asumaan Uppsalaan pieneen asuntoon. Avioliitto ei välttynyt tragiikalta, sillä heidän ainoaksi jäänyt lapsensa sai elää vain hetken syntymänsä jälkeen (Martinez 1997).

Ruotsissa Suren jatkoi kirjallista työskentelyään mielenkiinnon siirtyessä politiikasta kaukasialaiseen kansanperinteeseen. Imam Raguzan nimellä ilmestyivät kirjat *Kaukasien – min fosterjord* (Kaukasia – kotimaani) (1944) ja *Kaukasiska folksagor* (Kaukasialaisia kansansatuja) (1945). Avioliitto päättyi Surenin kuolemaan vuonna 1963. Göta eli leskenä lähes 40 vuotta ja kuoli 89-vuotiaana. Hän toimitti postuumina miehensä kokoamasta aineistosta

kaukasialaisen satukokoelman *Sagor från Kaukasien* (Satuja Kaukasiasta) (1995). Sekä Suren että Göta lepäävät yhteisessä haudassa Uppsalan vanhalla hautausmaalla.

Surenin kuoleman jälkeen armenialainen media pani kirjailijan merkille ja pariskunta tuli tunnetuksi Ruotsissa (Bakhchinyan 2006). Dokumenttiohjaajat PeÅ Holmquist ja Suzanne Khardalian tutustuivat Götaan 1990 Uppsalassa pidetyssä armenialaisessa juhlassa ja kiinnostuivat tämän elämäntarinasta. Yhdessä suomalaisten kollegojen kanssa syntyi televisioelokuva *Hennes armeniske prins. Trettio år efter sin älskade makes död får hon veta sanningen* (Hänen armenialainen prinssinsä. Kolmekymmentä vuotta rakastetun puolisonsa kuoleman jälkeen hän saa tietää totuuden) (Holmquist & Khardalian 1997), joka kertoi Götan ja hänen ”armenialaisen prinssinsä” tarinan. Elokuvasa Suren oli pikemminkin sivu- kuin pääosassa. Götalle Suren osoitautui toisenlaiseksi prinssiksi kuin se, jonka hän oli tuntenut avioliittonsa aikana.

Vaimolleen Suren oli kertonut vain liikkuneensa nuorena Stalinin lähipiireissä, mutta saaneensa sittemmin tarpeekseen kommunismista. Menneisyytensä yksityiskohtia Neuvostoliitossa ja Suomessa Suren ei kuitenkaan ollut Götalle avannut. Vaimo ei tiennyt miehensä poliittisen uran käännteistä, naisseikkailuista, vankilatuomiosta eikä kaiken todennäköisyyden mukaan myöskään Surenin ja Saiman välisestä suhteesta. Tiesikö Saima Götan ja Surenin avioliitosta ja pariskunnan elämästä Ruotsissa, on yhtä lailla avoin kysymys.

Miksi leskirouva kohteli loikkaria humanisti?

Kansallisarkistoon ja muihin arkistoihin on tallentunut merkintöjä ja dokumentteja Surenin elämänvaiheista Suomessa, myös Saimasta. Saima tiesi kertoa, että Suren toimitti käsikirjoituksiaan Geneven yliopistoon. Göta Fjäll Erzinkianin mukaan käsikirjoituksia on ollut satoja ja niitä on talletettu myös Osloon yliopiston kirjastoon, jossa säilytetään Surenin julkaisematonta muistelmateosta (Bakhchinyan 2006). Se vain on venäjäksi armenialaisin kirjoitusmerkein kirjoitettu, enkä siitä syystä ole päässyt siihen tutustumaan.

Ihmisten yksityiselämästä ei jää yleensä jälkiä arkistoihin, mikä on motivoinut minua kirjoittamaan nämä rivit. Käytössäni ollut muistitietokin on rajallista ja paljon jää senkin valossa pimentoon. Esimerkiksi sitä emme tiedä, tunnistiko Saima Surenin julkaisuuden hahmoksi ottaessaan tämän vuokralaisekseen vuonna 1936. Todennäköistä on, että tunnsti, sillä Suren oli ollut valtakunnallisen mediakohun silmässä vain muutama vuosi aikaisemmin. Jos tunnsti, miksi Saima otti vuokralaisekseen juuri tämän tunnetun neuvostoloikkarin ja poliittisen pakolaisen? Sitäkään emme tiedä, miksi Saima suhtautui Sureeniin niin suurella sympatialla. Miksi hän auttoi ja tuki Nansen-passin turvin Suomeen loukkuun jäänyttä pakolaista, entistä neuvostodiplomaattia?

Saiman toiminnan taustalla lienevät vaikuttaneet ainakin humanit motiivit. Kirjeessään valtiolliselle poliisille Saima kertoo (EK-Valpo hm 11035): ”hänellä ei ole missään tuttuja ja minä olen häntä paljon auttanut ja ainoa, kenen puoleen hän on voinut kääntyä.” Suomalaisen silmissä hän oli ”edelleenkin täysverinen bolsheviikki”, joka olisi ”poistettava maasta, koska on riittävästi saanut nauttia täällä turvaa”, kuten EK:ssa puhuttiin (Rentola 2007, 45; EK-Valpo hm 11035). Loikkari oli hankalassa välissä: länteen häntä ei huolitettu ja paluu itään olisi ollut kohtalokas. Suomeen hän kuitenkin onnistui jäämään, ja vaikka häntä hätisteltiin, hän sai myös olla omissa oloissaan.

Myös poliittiset motiivit ovat saattaneet vaikuttaa Saiman osoittaman myötämielen taustalla. Saima oli toiminut lottana ja epäilemättä jakoi Surenin Neuvostoliittoa kohtaan tun-

teman antipatian. Kirjeessään Valpolle Saima luonnehti tyttärensä olevan ”varma isänmaan ystävä” ja poikansa ”äärimmäisiä isänmaan ystäviä” (EK-Valpo hm 11035). Saiman tuki neuvostoloikkarille voi selittyä isänmaallisuudella, mutta yhtä lailla se olisi voinut leimata hänet epäisänmaalliseksikin.

Sitä viranomaiset ja poliitikot eivät käsittäneet, että korkea-arvoisen taustan omaava ”loikkari piti huoltaa kokonaisuudessaan ja koko elämä järjestää” eikä Suren taas käsittänyt, että ”irtioton onnistuminen vaati heittäytymistä nahkoineen karvoineen uuden isäntämaan huomaan” (Rentola 2007, 44; Leppänen 2007). Tällaisia poliittisia toimia Saima tuskin on ajatellut. Selvää kuitenkin on, että viranomaisilta jäivät saamatta Neuvostoliittoa koskevat salaiset tiedot.

Rakkaus selittää politiikkaa enemmän Saiman altruismia, epätavallista ja rohkeaaakin toimintaa. Tarinani kummankaan päähenkilön sisintä emme kuitenkaan enää pysty tavoittamaan emmekä näin ollen pysty punnitsemaan heidän suhteensa syvyyttä. Suhteen intiimiyden asteen arvailu tuntuu jotenkin myös sopimattomalta. 1930-luvulla ihmiset eivät olleet läheskään niin halukkaita avaamaan sisintään kuin nykyisin, ei naissankari Surenkaan. Loikkarin ja leskirouvan salaisuus siis tältä osin säilyköön.

Kiitokset

Kiitän Antti Karistoa ja Kimmo Rentolaa sekä Idäntutkimuksen toimitusta hyödyllisistä kommenteista kirjoitukseeni.

Lähteet

- Bakhchinyan, Artsvi (2006), *In memory of Göta Fjäll Erzinkian*. www.anunner.com - An Armenian Saga Sireli Göta... (In memory of Göta Fjäll Erzinkian) (luettu 02.02.2021).
- EK-Valpo hm 11035, *Etsivän keskuspoliisin-Valtiollisen poliisin Suren Erzinkjanin henkilömappi 11035*. Kansallisarkisto.
- Ersinkian, Suren (1930). Pari sanaa miksi minä kieltäydyn palaamasta. – *Uusi Suomi* 21.06.1930.
- Helsingin Sanomat* 12.12.1930, Ersinkian-jutussa paljastuu vielä uusia sensatioita.
- Holmquist, Per-Åke & Khardalian, Suzanne (1997), *Hennes armeniske prins. Trettio år efter sin älskade makes död får hon veta sanningen*. TV-elokuva, Ruotsi-Suomi.
- Leppänen, Veli-Pekka (2007), Puolueen ja rakkauden soturi. Kimmo Rentola ravistaa pölyt tärkeimmästä neuvostoloikkarista. – *Helsingin Sanomat* 19.08.2007.
- Martinez, Juan (1997), Avslöjande dokumentär. Premiär för filmen om Göta Fjäll Erzinkjan. – *Dagens Nyheter* 21.10.1997.
- Raguza, Imam (1941), *Moskovan hirmuvaltiat*. Porvoo: WSOY. Suom. Lauri Hirvensalo (alkup. Raguza, Imam (1938), *La vie de Staline*. Paris: Fayard).
- Rentola, Kimmo (2007), *Neuvostodiplomaatin loikkaus Helsingissä 1930*, Helsinki: Suojelupoliisi, Tutkimusraportti 2/2007.
- Uusi Suomi* 28.11.1930, Erzinkianin jutun sekava vyyhti alkaa vähitellen selvitä.
- Uusi Suomi* 12.12.1930, Erzinkianin juttu lopullisesti selviämässä.
- Sukulaisten muistiinpanoja, kirjoitettuja ja suullista perimätietoa (Heikki Kauppinen, Riitta Kauppinen, Helvi Lahelma, Tyyne Mykkänen, Pekka Säilä).